

טלטלות

הוראות סדרי החניה והמסע במדבר מפורטים בפרשתנו. הקב"ה מצווה את בני ישראל לעקוב אחר הענן, כאשר מנחת הענן מסמנת חניה ועלותו מסמנת כוננות תזווה. "ולפי העלות הענן מעל האהל ואחרי כן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו בני ישראל. על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו כל ימי אשר ישכן הענן על המשכן יחנו" (במדבר, ט, יז-יח). התורה מעצימה את ערך "פקודות" הענן ומכנה אותן 'משמרת ה': "ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו" (שם, יט). המצווה הזו הפכה את החניה, גם אם התמשכה, לקיום מצווה של שמירת משמרת ה'. בזכותה היתה שהותו של עם ישראל במדבר טעונה במשמעות מצוותית לכל אורכה (מלבי"ם ט, יט-כ).

לאחר ההוראה הכללית הזו, נכנסת התורה לפרטנות יתירה באשר לאפשרויות היישומיות המגוונות של הלכות הענן. התורה מתארת שלעיתים הענן ישכון על מקומו "ימים רבים" (שם, יט). אך לעיתים הענן ישכון רק "ימים מספר" מעל המשכן (שם, כ). אפשרות נוספת היא שהענן יחנה ללילה אחד "מערב עד בקר ונעלה הענן בבוקר" (שם, כא) ואפשרות נוספת "או יומים או חודש או ימים" (שם, כב). ושוב חוזרת ההוראה הכללית – תלות מוחלטת בשרירות תזוורתו של הענן.

אריכות היתר וריבוי הדוגמאות נראים תמוהים. את המסר של התלות המוחלטת בתנועת הענן ניתן היה להעביר בפסוק אחד שתפקידו לפתור ספקנות והיסוס שעשויים להתעורר בעקבות מצבים קיצוניים של שהות קצרה מידי או ממושכת מידי ולהתריע על כך שיתכנו תקופות ממושכות כמו שיתכנו תקופות קצרות של חניה. הרמב"ן על אתר מבאר שפירוט היתר בא ללמד על הדבקות שנדרשה מעם ישראל לאורך התקופה. גם אם יחנו במקום שאיננו נוח ונעים, לא יוכלו אלא לשבת בו ימים רבים עד שהענן יורה דרכם. לחילופין כשיגיעו עייפים מן הדרך למקום המנוחה, ויניחו כל חפציהם בצורה מאורגנת, יקימו את המשכן על עומדו ולמחרת בבוקר יעלה הענן, ייאוש עשוי לכרסם בליבם מפני הטורח הגדול הכרוך בפירוק ונסיעה מחודשת. תסריט גרוע מזה עשוי להתרחש אם הענן אינו נראה בבוקר שלאחר החנייה, ובכך יעורר בישראל ציפיה לחניית קבע ממושכת, וכעבור לילה נוסף יצטוו לנוע. ועל כן מתאים תיאורו של הפסוק: "ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו" כי מיראת ה' ומשמרם משמרת מצוותו לא יסעו" (רמב"ן, ט, יט-כב).

אמנם, מציע הרמב"ן שיתכן שכל הפרשיה הזו היא תיאור שנכתב בדיעבד, לאחר ארבעים שנות מסע, וכלשונו: "ויתכן שארע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן... ולכך הזכיר הכתוב אלו השיעורין בפרטן". לפי פירוש זה אין הכתוב בא לפרט לעם את האפשרויות השונות, אלא מתאר בדיעבד את חווית הקושי שבציות לענן. את חוסר היציבות ואת חוסר הוודאות שנלוו למצווה המחייבת לחנות ולנסוע על פי הענן. או כפי שקובע רב יהודה בשם רב: "יושבי צריפין והולכי מדבריות, חייהן אינן חיים..." (עירובין נה, ב). ההיקש בין יושבי צריפין, שהם בתי ארעי לנודות של הישיבה במדבר, מפנה את תשומת הלב למשמעות של הישיבה הזו הכרוכה בהתמסרות להשפעת כוחות עליונים תחת שיקול דעת ושליטה.

בתלמוד הירושלמי מובאת מחלוקת באשר לאופייה של חווית מסעם של בני ישראל במדבר. האם מדובר בחוויה של קביעות ויציבות או דווקא להיפך, של 'ישיבה על המזוודות'. ההקשר שבו מובאת המחלוקת היא של מלאכת בונה בשבת. ההנחה של הגמרא היא שבנייה אסורה מוגדרת כבנייה רק אם היא בנייה של קבע. באופן אבסורדי, המודל המקורי לאיסור בניית המשכן, המקור למלאכת בונה, היה דווקא מבנה ארעי המיועד לפירוק עם כל מסע חדש.

מה בנין היה במשכן שהיו נותנים קרשים ע"ג אדנים. ולא לשעה היתה?

אמר ר' יוסה מכיון שהיו נוסעים וחונים ע"פ הדיבור כמי שהוא לעולם.

אמר ר' יוסי בי ר' בון מכיון שהבטיחן הקדוש ברוך הוא שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה
(ירושלמי, שבת פי"ב, ה"א)

לדעת ר' יוסי בי ר' בון באמת עם ישראל חי במדבר בתחושה של ארעיות. הסיבה העיקרית איננה העקירה
הצפויה ממחנה למחנה. הידיעה שבסופו של דבר המדבר עצמו איננו התחנה הסופית אלא ארץ ישראל, היא זו
שמעמידה את הנסיעה במדבר כנסיעה בפרוודור, כמסע הכנה, ואת החניות בו כתחנות מעבר. ודוק, לא זמניות
וארעיות החניות הן המטלטלות את האדם, אלא דווקא ידיעת ארעיותן המוחלטת.

לעומתו, ר' יוסה גורס כי 'אין דבר יותר קבוע מן הזמני'. העובדה שהיו נוסעים וחונים על פי הוראה מגבוה
והדבר לא היה נתון לשיקול דעתם כלל, הרי זה 'כמי שהוא לעולם'. זוהי גם דעתו של רבא בכבלי על החוויה
הסובייקטיבית שנוצרה בעקבות התלות בהוראת גבוה: "אמר ליה רבא: דגלי מדבר קאמרת? כיון דכתיב בהו
על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו - כמאן דקביע להו דמי (דומה הוא להם כדבר שהוא קבוע)". (עירובין נה, ב).
בניגוד לנאמר כאן, סובר ר' יוסה שאופיה של חניית המסעות היתה דווקא כזו ששיוותה לעם ישראל אשליית
קביעות. הרעיון שההתיישבות בכל מקום הייתה "עד להודעה חדשה" גם אם ההודעה החדשה עשויה היתה
לבוא בקרוב מאד, כיוון שגם הייתה עשויה להגיע רק כעבור שנה הרי שמבחינתם של בני ישראל הוראת החניה
חייבה התארגנות לישיבת קבע. דברי ר' יוסה התמוהים במבט ראשון, נוגעים בנקודה מאד יסודית בקיומנו.
התלות המוחלטת שלנו בנסיבות, חוסר הוודאות שלנו באשר לעתיד, חוסר היכולת שלנו לתכנן שום דבר, אינו
מגמד דבר מן האשליה שהיא יסוד קיומנו, שחיינו הם דבר של קבע. ואף שהדבר הוודאי היחיד בחיינו הוא
סופם הקרב, אין זה ממעט ככהוא זה מתחושת הקביעות, מן הצורך בהתבססות וממידת החשיבות שאנו מקנים
לכל אירוע פעוט בחיינו.

החידוש בפרשיה הוא הענן. הענן השוכן מעלינו בזמנים נינוחים, עיתות שלווה והתבססות הם אותה עננה
המורמת ומאיימת עלינו לטלטל אותנו ממקומנו. אותה עננה המאיימת להניח לנו לשקוע במציאות קשה או
נעימה ונוחה היא הענן שלעת אחרת יישא אותנו אל מעבר לשם, אל מחוזות חדשים של קיום ארעי וקבוע אחר.
ושני אלו שלוחיו של הקב"ה.

כלל הדברים כי גדלה ורבה האמנתם, כי על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ואין זה רק כי את משמרת ה' שמרו. והוא
מאמרם ז"ל (ילקוט ירמיה רמז רסד) על פסוק זכרתי לך חסד נעורייך וכו' לכתך אחרי וכו' (ירמיה ב ב) (אלשיך,
ט, כג).